

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 117 (2004)

Artikel: "Il poet astga ir pei-ziep, mo el astga buca far vers che van pei-ziep" :
variantas ellas poesias dad Alfons Tuor
Autor: Caduff, Renzo
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-236867>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 05.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

«Il poet astga ir pei-ziep, mo el astga buca far vers che van pei-ziep»¹

Variantas ellas poesias dad Alfons Tuor

Renzo Caduff

1. Alfons Tuor, il poet dalla gliema

El decuors d'in decenni (1891–1901) cumparan 8 ediziuns da poesias dad Alfons Tuor (1871–1904) u sco atgnas publicaziuns ni en periodicas. En treis da quellas ediziuns d'autur reedescha Tuor en 2. versiun poesias gia stadas publicadas en ediziuns anteriuras. Il studi pli detagliau dallas poesias muossa ch'il poet da Rabiun repren buca meins che 53 poesias en fuorma d'ina 2. versiun². Buca per nuot vegn il maletg dil text litterar sco resultat d'in svilup cuntinuau era tematisaus ella recepziun dall'ovra lirica dad Alfons Tuor. Aschia scriva Sur Carli Fry: «Co Alfons Tuor luvrava vid la fuorma sa tgi che vul persequitar, paregliond la fuorma ch'il giuven poet ha giu dau a sias empremas poesias (ediziuns de 1891 e 1894) ton cun la fuorma dellas medemas poesias en las ediziuns posteriuras (1898 e 1901), sco era cun las poesias novas de pli tard. Il progress ei evidents.» (1934:6)³. Il grond diember da versiuns ed era la constataziun da Fry caitgan pia d'analisar pli da rudien la moda e maniera da luvrar da Tuor.

Per saver exemplificar la lavur cuntinuada dil poet vid sias poesias eis ei necessari da presentar en in emprend pass l'ovra lirica dad Alfons Tuor (2) ed en quei connex pli detagliadamein las ediziuns d'autur (3). Partend dalla premissa dall'enconuschientscha da si'ovra lirica eis ei pusseivel da stabilir il corpus da poesias reedidas en 2. versiun (4). Sin fundament da dus exempels characteristics, *Il Schvizzer egl je-*

¹ Remarca dad Alfons Tuor tenor FRY (1936:47).

² Sch'ins considerescha il diember total da 265 poesias edidas en quellas ediziuns d'autur, equivala il corpus da poesias reedidas en 2. versiun exact ad 1/5.

³ «Alfons Tuor ha tochen il davos mument duvrau la gliema vid sias poesias.» (FRY 1934:II). Cfr. era MUOTH (1906:119).

ster e *London*, vegn la moda e maniera da luvrar dil poet illustrada (5). Lu vegn dau ina survesta summara dallas tendenzas da correcziun⁴ digl autur (6). Quella sebas sin in studi detagliau digl ulteriur corpus da versiuns. Alla fin suonda aunc ina conclusiun pli generala (7).

2. L'ovra lirica dad Alfons Tuor

Igl atun 1890 (fin settember tochen fin december) cumparan las empremas poesias dad Alfons Tuor ella gasetta liberala *Il Sursilvan*⁵. Il medem onn publichescha Tuor, fagend diever dil pseudonim A. Et-cetera, *La crotscha exponida*, ina 'ballada culturhistorica' en fuorma da broschura, nua ch'el raquenta d'ina stucca dils ménders da Surrhein. Per dar in'impresiun da quell'ovra suondan cheu las empremas duas d'in total da 40 strofas: «In um ha ina crotscha / A miez il vitg Surrhein – / E nus dina bambotscha / Che quell' ha giu, cantein. // La crotscha, quell' ei veglia / De siat generatiuns, / Mintgin er' sesmer-veglia / Giud ses stadauls, ils liuns.»⁶. All'entschatta da 1891 cumpara lu l'emprema ediziun lirica dad Alfons Tuor entitulada *Poësiyas romonschas* [PR1], ed a quella suonda enzacons meins pli tard ina secunda part cul medem tetel [PR2]. Quellas duas ediziuns cuntegnan per gronda part poesias translatadas, resp. influenzadas da models tudestgs, e quei oravontut da canzuns popularas tudestgas e canzuns da students. Ils meins mars tochen fenadur dil medem onn cumparan ulteriuras poesias en *Il Sursilvan*, dil reminent era cuntenidas ellas duas ediziuns da *Poësiyas romonschas*. Plinavon vegnan era las empremas canzuns – *Il schneec de Medel* e *Psalm schvizzer* – publicadas sco squetschs separai per la societad da cant 'Surselva', precursura dil chor romontsch dalla Scola cantunala.

Durant ils emprems onns da studi a Turitg, Paris e London (1891–1893) ein neginas poesias dad Alfons Tuor d'anflar els organs

⁴ L'expressiun 'correcziun' vegn duvrada cheu el senn da CONTINI (1970:42).

⁵ En tut cumparan el decuors da quels treis meins 10 poesias che vegnan tuttas repriadas ellas *Poësiyas romonschas* [PR1] dil fevrer 1891.

⁶ «Die satirische Ballade *La crotscha exponida* [...] schuf ihm nicht nur Freunde in seiner Heimatgemeinde.» (DEPLAZES 1970:492).

romontschs⁷. Igl onn 1894 edescha Tuor la 3. part da sias *Poesias romonschas* [PR3]. Dus onns suenter, 1896, anflan ins poesias digl autur el cudisch da canzuns *Alla giuventegna* dad Alphons Stoffel, el 3. fascichel dalla *Crestomazia I* da Caspar Decurtins ed el *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun. II. onn de scola*. 1897 publichescha igl autur l'ediziun *Magnificat. Emprima part* [M1] ed edescha in ciclus da 9 poesias en *Igl Ischi I* [I]. Ulteriuras poesias ein d'anflar per quei onn el *Calender Romontsch*, el *Cudisch de lectura III.* ed ella *Gasetta Romontscha*. Ina sort reediziun d'ina gronda part dallas poesias publicadas entochen ussa ein las *Poesias sursilvanas* [PS] ellas ASR XII (1898). Dil medem onn datescha era l'emprema ediziun dil cudisch da canzuns *Surselva I* da Hans Erni, nua che 7 poesias digl autur figureschan. Ils onns suandonts cuntegnan il *Calender Romontsch*, la *Gasetta Romontscha* ed ils *Cudischs de lectura* per regla mintgamai enzacontas poesias dad Alfons Tuor. 1900 suonda la secunda part dil *Magnificat* [M2] e 1901 l'ediziun conclusiva *Fluras alpinas* [FA]. Numerusas poesias ein era d'anflar per quei onn el *Cudisch de lectura VII.* (10 poesias) ed ella *Surselva II* dad Erni (22 poesias). Ils davos onns (1902–1904) anflan ins poesias dad Alfons Tuor oravontut en *Il Pelegrin*, ella *Gasetta Romontscha* ed el *Calender Romontsch*.

3. Las ediziuns d'autur

La suandonta tabella duei dar ina survesta dallas ediziuns d'autur. Quellas ein transcrettas secund il frontispezi e lur successiun ei cronologica.

⁷ Per las gasettas tudestgas sco p.ex. il *Graubündner Allgemeiner Anzeiger* (GAA) fuss quei aunc da controllar. Igl ei pusseivel che quella gasetta hagi publicau, ultra da sias correspondenzas da Paris e London, era las poesias aschuntadas ni tarmessas tier da Tuor cun autra caschun. Aschia communichescha il GAA la fin schaner 1893: «*Romanische Literatur*. Wir haben das Vergnügen, mitzutheilen, dass Hr. stud. phil. Alphons Tuor neuerdings die romanische Literatur mit zwei Gedichten bereichert hat. Das eine davon ist die Uebersetzung der Marseillaise, die vortrefflich gelungen ist und dem jungen romanischen Dichter alle Ehre macht.» (GAA, nr. 4, 28.01.1893).

- 1891a **Poësiäs romonschas** / translatadas ed originalas / da / Alphons Tuor / stud. hum. / CUERA / Stampa de frars Casanova. / 1891. [PR1]
- 1891b **Poësiäs romonschas** / translatadas ed originalas / da / Alphons Tuor / Secunda Part / CUERA / Stampa de Frars Casanova. / 1891. [PR2]
- 1894 **Poesias romonschas** / fatgas e dedicadas a signur / J. A. Bühler / Professor alla scola cantonala / e / President della Societad Rhaeto-romanscha / da / Alphons Tuor / Institut Josephy, Staefa, Zürich. / Tiarza Part / Cuera. / Stamperia da Joseph Casanova. / 1894. [PR3]
- 1897a **Poesias** / da / Alphons Tuor, en: Igl Ischi I, 1897:77–83 [I]
- 1897b **MAGNIFICAT.** / Canzuns en laud e honur / della / Beada Purschala Muma Maria / concepidas e publicadas / da / Alfons Tuor. / Cun approbaziun ecclesiastica. / Emprema part. / Prezzi 25 centims. / Cuera. / Stamparia de Jos. Casanova. / 1897. [M1]
- 1898 **POESIAS / SURSILVANAS** / DA / ALPHONS TUOR, en: ASR XII, 1898:169–234 [PS]
- 1900 **MAGNIFICAT.** / Canzuns en laud e honur / della / Beada Purschala Muma Maria / concepidas e publicadas / da / Alfons Tuor. / Cun approbaziun ecclesiastica. / Secunda part. / Preci: 1 franc. / Cuera. / Stamparia de Jos. Casanova. / 1900 [M2]
- 1901 **FLURAS / ALPINAS** / da / Alfons Tuor, en: ASR XV, 1901:135–155 [FA]

L'idea da Tuor era quella d'edir tec a tec differentas collecziuns da canzuns per la fin finala saver formar cun quellas in cudisch da canzuns⁸. Da quella finamira intervegn il lectur egl 'Avis' da PR2. Leu scriva Tuor numnadamein: «Per completar quella collecziun de canzuns, vegn' jeu cul temps eunc a schar suondar dus ne treis cudischets della medema grondezia sco ils dus compari, aschia ch'ei dat lura tut ensemen in pulit cudisch – 12–15 bogas à 16 pag. – de canzuns ne poësiäs romonschas. Quei cudisch dei contener de tuttassorts canzuns; canzuns legras e seriusas: patrioticas, de bacchants, de fossa etc. etc., che van suenter melodias indicadas e per là plipart enconoschentass.» (1891b). Il medem patratg exprima Tuor era treis onns pli tard

⁸ Cfr. era la numeraziun coherenta da PR1 (1.–35.), PR2 (36.–72.) e PR3 (73.–92.).

egl 'Avis' dallas PR3: «[...] cum [sic] temps e pèda lasch' jeu suondar la IV. part.» (1894). Quella part ei denton mai cumparida.

L'emprema ediziun d'autur, *Poësius romonschas translataedas ed originalas* [Emprema Part], cumpeggia in total da 35 poesias, suandadas dallas 'Remarcas' e digl 'Avis' digl 'auctur'. Las 'Remarcas' cuntengnan ultra d'indicaziuns pertuccont la melodia, q.v.d. igl incipit dalla canzun tudestga corrispundenta, per part era informaziuns davart la tematica e davart il scazi da plaid. En connex culla poesia originala PR1, 34. *Il schnec de Medel* scriva Tuor denter auter il suandont: «*Tschagegna* ei in auter plaid per *tuorn*.» (1891a:II)⁹. Egl 'Avis', che datescha dil fevrer 1891, menziuna Tuor plinavon: «Animaus da pliras varts publicesch' jeu intontas de mias poësius e canzuns romonschas. Dau caschun tier quell'ovretta ha la munconza d'adatadas canzuns per il pievel romonsch.» (1891a). Pertuccont la melodia aschunta el: «La plipart dellas canzuns ein numnadamein pridas ord il „Heim“ e „Weber“, dus cudischs, ch'ei in ils pli populars tier ils tudestgs, ed ils quals era in grond diember de romonschs possedan.» (ibid.). Quei ei, sper ils cuosts ch'ina stampa dallas poesias culla melodia vess caschunau, la raschun impurtonta per la decisiun da publicar mo il text. Alfons Tuor cuntinuescha: «Jeu sai bein, che nus romonschs duessen buca prender nies refugi tier il tudestg e ch'in text romonsch cun ina melodia tudestg' ei ina causa bastarda – in miezmiur e miez-utschi – mo aschi ditg sco nus vein quasi buc in soli romonsch, che sa far composiziuns *originalas e veramein bialas*, stuein nus segidar sco nus pudein; ne lein nus eunc commetter ina pli gronda ortgadat e schar cantar canzuns tudestgas, las qualas il bia ni

⁹ Tschun meins pli tard sa Tuor aschuntar en PR2 alla 2. versiun da *Il schnec de Medel* la suandonta remarca: «Quels de Medel han giu in „grondissim per mal“, ch'jeu hai tratg alla glisch la detga dil schnec de Medel – sco sche lur „honnur nazionala“ vess leutras pitii don. Mo jeu stoi remarcar, ch'ina detga contegn mai la verdat; quella raschuna adina entzitgei inventau e negin carstgeun, ch'ha mo ina sbrinzla de seun giudezi en sia cavazza, crei ch'ils de Medel seigien aschi schnups sco la detga raquenta. – Dil reminent hai jeu ded engraziar fetg a quels sabis e pietus signurs politichers, ch'han buca se nuspiu e buca se turpigiau de far politica cul schnec de Medel.» (1891b:III.).

ils cantadurs ni il pievel capeschan?» (ibid.). Bunamein tut las poesias han in metrum dual, pia jambic ni trohaic. Quei fa denton buc surstar, sch'ins sa ch'ei setracta per gronda part da translaziuns da canzuns popularas tudestgas¹⁰.

La secunda ediziun d'autur, *Poësius romonschas*. Secunda Part [PR2], ei signada cun «Cuera, ils 5 de fenadur 1891.» e cuntegn in diember da 37 poesias. Tuor veva ual fatg matura, aschia ch'ei fa buc surstar ch'ina gronda part dallas poesias da quell'ediziun ein canzuns da students, mira p.ex. PR2, 71. *Canzun din abiturient* e PR2, § 11. Derivonza e metrum dallas poesias ein semeglionts alla ediziun da PR1. Per entginas poesias drova Tuor denton era la cumbinaziun nova da jambus ed anapests (v-vv-vv-vv-), aschia PR2, 55. *Guglielm Tell*: «„Pertgei, di miu bab, vas da notg tut anetg“» ni PR2, 62. *Il pastur sin l'alp*: «La stat mun cul muvel – ad alp cun ardur:».

1894 edescha Tuor la 3. part dallas *Poesias romonschas*. Egl 'Avis' scriva el il suandont: «Las presentas „*Poesias romonschas*“ ein, cun excepziun della Marseillaise, *dil tuttafatg originalas*; [...]» (1894). Quei che dat immediat en egl ei la lunghezia d'enzacontas dallas 20 poesias. Aschia han p.ex. las poesias PR3, 76. *Danès* 40 strofas, PR3, 77. *Il ranverun* 26 strofas e PR3, 89. *Gl'anarchist* 34 strofas. Pertuccont la tematica fa ei buc surstar che quella semida suenter las experiencias da Paris e London a moda radicala. El center stat la critica dalla societad. Mira ultra dallas poesias gia numnadas p.ex. era PR3, 74. *Il nausch vischin*: «Tgi sa la nauschadat describer / Ch'ha priu surmeun el temps present? / Vischin sa sper vischin ca viver / Senz' esser traso sut il dent! / [...]» (1-4). Cun excepziun da PR3, 85. *Egl jester*: «Jeu sun jus en tiara jastra», han tut las ulteriuras 19 poesias in metrum jambic.

Egl emprem numer da *Igl Ischi I* [I] cumpara in ciclus da 9 poesias da Tuor. Otg poesias ein originalas, ina encuntercomi – I, 8. *Hymnus*

¹⁰ En ina recensium da *Il Doctor per forza* fa J. Ulrich, ch'ei staus in dils emprems professers dad Alfons Tuor, era menziun dallas *Poësius romonschas*: «Im Jahre 1891 gab er das erste Heft seiner Poesias Romonschas heraus, das hauptsächlich Uebersetzungen von beliebten Liedern, wie „Wie sollt ich dein vergessen“, „Wer hat dich du schöner Wald“, „Alt Heidelberg, du feine“ enthält [...]» (NZZ, nr. 59, 28.02.1895). Cfr. era MUOTH: «Gia duront siu studi gimnasial haveva el [Alfons Tuor] entschiet a translatar canzuns tudestgas [...]» (1906:107).

della *descendenza latina* – ei ina translaziun d'ina poesia dil poet rumen Vasile Alecsandri. Allas empremas treis poesias, che tematisechan l'arrivada dalla primavera, suondan 4 sonets, lu la poesia translata e sco conclusiun l'emprema versiun publicada da *Il semnader*¹¹.

Igl onn 1897 edescha Alfons Tuor il *Magnificat. Canzuns en laud e honur della Beada Purschala Muma Maria*, Emprema part¹². Agl 'Avis' suonda ina *Dedicaziun* en fuorma da poesia e silsunter 10 canzuns che vegnan edidas cun la melodia¹³. Egl 'Avis' engrazia Tuor era «al Rev. Signur Cancellier episcopal, Dr. Schmid de Grüneck, per sia benevolenta promovaziun de questa ovra; [...]» (1897).

L'ediziun da *Poesias sursilvanas* [PS] ei la pli gronda ediziun da Tuor e cuntegn in diember dad 85 poesias. Ella vegn publicada igl emprem ellas ASR XII (1898) e silsunter sco squetsch separau. L'ediziun ha duas parts: 21 poesias translata e suandadas da 64 poesias originalas. Che l'ediziun da PS ei in emprem punct culminont dalla ovra lirica digl autur che veva da quei temps 27 onns, muossan aschi-bein las tematicas sco era las fuormas metricas las pli differentas.

Il *Magnificat* da 1900 ei la cuntinuaziun dil *Magnificat*. Emprema part (1897). Quei vala per las empremas 15 canzuns, nua che las canzuns ein numeradas dad 11.–25. Silsunter suondan 12 canzuns per alfons ed alla fin aunc ina part intitulada 'Poesias diversas' (7 poesias). Sco per l'ediziun da M1 ein las canzuns vegnidas squitschadas cullas notas.

¹¹ Ell'emprema poesia I, 1. *Il matg* e la davosa I, 9. *Il semnader* ei l'emprema strofa mintgamai identica cun la davosa.

¹² «Mo cun Tias canzuns de baselgia vegnas Ti ni sco poët ni cun las finanzas vegnir lunsch, supponel jeu. Probabel savessan ellas vegnir pauc pagadas e pauc cantadas, e tutina duessas vus era gudognar per saver silmeins gidar de pagar ils cuosts parvenda e salari, e duessas era buca stuer far deivets che restan de pagar forsa suenter la mort» (brev dils 30.12.1898 dil bab G. A. Tuor ad Alfons Tuor). Cfr. era MUOTH (1906:127).

¹³ Con gronda che l'influenza d'eventuals models tudestgs, latins ni franzos ei, fuss aunc da controllar, e quei aschi-bein per il *Magnificat I* sco era per siu successur, il *Magnificat II*. En scadin cass menziunescha Tuor en connex cullas melodias dallas canzuns il cudisch «*Hundert Marienlieder, dreistimmig componirt von P. Teresius a Sancta Maria*» (1897).

La davosa ediziun d'autur che cumpara treis onns avon la mort digl'autur ha sco l'emprema ediziun PR1 in diember da 35 poesias. Ellas 'Remarcas' introductivas scriva igl'autur il suandont: «Las poesias suondontas ein u en fuorma ne metrum tuttas differentas in da l'autra. Pliras fuormas ein cheu applicadas per l'emprema gada el lungatg sursilvan.» (ASR XV, 1901:135). Sco l'ediziun da PS vegn era questa ediziun edida gl'emprem ellas ASR XV e pér suenter sco squetsch separau. En connex culla fuorma san ins surtut remarcar las duas balladas finalas: FA, 34. *La méta de fein*: «„Mes cars affonets, zupitschei buc il prau,“» e FA, 35. *Il tiran de Cartatscha*: «Cartatscha sin il tgiembel, gl'ucceun sisu gl'ischi,». Plinavon ein numerusas poesias da quell'ediziun era enconuschentas sco canzuns, p. ex. FA, 10. *La guardia dil Gotthard*: «Jeu sundel en pei gia cun l'alva mervegl,» ni FA, 21. *Canzun d'ujara*: «Udis il clom en la vallada:»¹⁴.

4. Poesias publicadas en 2. versiun ellas ediziuns d'autur

Il corpus da versiuns che vegn analisaus pertuccont las variantas d'autur sebas, sco gia menziunau ell'introducziun, sillas 8 ediziuns d'autur: PR1; PR2; PR3; I; M1; PS; M2 e FA¹⁵. Las publicaziuns da singulas poesias en gasettas – *Il Sursilvan*, *Gasetta Romontscha* – ed en periodicas – *Calender Romontsch*, *Il Pelegrin* – vegnan buca risguardadas, quei malgrad ch'ei dess era cheu variantas intermediaras. Ina cumparegliaziun dallas 8 ediziuns d'autur muossa che 53 poesias vegnan reedidas el decuors dils onns en ina u l'autra ediziun d'autur. Las ediziuns che cuntegnan poesias en 2. versiun ein las suandontas.

La secunda part dallas *Poësias romonschas* (1891b) cuntegn sulet-tamein ina poesia en 2. versiun. Quei fa denton buc surstar, cun quei

¹⁴ La davosa canzun ei pli enconuschenta cul tetel *A Tgalaveina*. / *Canzun d'ujara dils Grischuns*, p. ex. en: H. ERNI, *Surselva. Collecziun de canzuns per Chors virils*. Secunda part, Cuera, Stampau da Gius. Casanova, 1901 ni cul tetel *Udis il clom* che corrispunda all'entschatta digl'incipit, en: *Il Grisch. Cudisch da canzuns*, Trun, Romania, 1977.

¹⁵ Il criteri 'ediziuns d'autur' excluda cheutras las poesias publicadas ell'ediziun da canzuns *Alla giuventegna* dad A. STOFFEL (1896), ellas *Surselvas I* (1898) e *II* (1901) da H. ERNI ed els *Cudischs de lectura II.-VIII*.

che quell'ediziun vegn publicada mo ca. 5 meins suenter l'emprema part dallas *Poësius romonschas* (1891a). Alfons Tuor edescha en 2. versiun la poesia PR2, 70. *Il schnec de Medel*.

Ord pugn da vesta dallas versiuns ei l'ediziun *Poesias sursilvanas* (1898) per lunsch ora la pli interessanta. En quell'ediziun, che cumpeglia in diember dad 85 poesias – 21 poesias translatadas e 64 poesias originalas – vegnan buca meins che 48 poesias reedidas en ina 2. versiun.

Dallas 21 poesias translatadas vegnan, cun excepziun dalla poesia PS, [19.] *Oraziun della séra* (1898:181)¹⁶, tuttas edidas en ina 2. versiun. Ei setracta dallas suandontas 20 poesias:

tetel dall'1. versiun

- 4. *Psalm schvizzer*. PR1.
- 8. *Hymnus della descendenza latina*. I.
- 73. *La Marseillaise*. PR3.
- 3. *La guardia dil Rhein*. PR1.
- 32. *Il Sursilvan egl jester*. PR1.
- 55. *Guglielm Tell*. PR2.
- 2. *Emblidabucamei*. PR1.
- 44. *La flur strieuna*. PR2.
- 62. *Il pastur sin l'alp*. PR2.
- 67. *Il catschadur alpin*. PR2.
- 48. *Il Schwizzer egl jester*. PR2.
- 65. *Memia tard!* PR2.
- 50. *Gaudeamus igitur!* PR2.
- 69. *Canzun din viandont*. PR2.
- 37. *Lamentischun*. PR2.
- 38. *La guardia*. PR2.
- 66. *Comiau din schuldau*. PR2.
- 47. *Il bandischau*. PR2.
- 7. *La fossa*. PR1.
- 36. *La ros' alpina*. PR2.

tetel dalla 2. versiun en PS

- [1.] *Il psalm schvizzer*.
- [2.] *Hymnus della descendenza latina*.
- [3.] *La Marseillaise*.
- [4.] *La guardia dil Rhein*.
- [5.] *Il Sursilvan egl jester*.
- [6.] *Guglielm Tell*.
- [7.] *Emblida buca mei*.
- [8.] *La flur strieuna*.
- [9.] *Il pistur sin l'alp*.
- [10.] *Il catschadur*.
- [11.] *Il Schwizzer egl jester*.
- [12.] *Memia tard!*
- [13.] *La véta*.
- [14.] *Il viandont*.
- [15.] *Lamentischun*.
- [16.] *La guardia*.
- [17.] *Il schuldau*.
- [18.] *Il bandischau*.
- [20.] *La fossa*.
- [21.] *La rosa*.

¹⁶ Quella poesia ei vegnida publicada in'emprema gada dus onns avon el cudisch da canzuns *Alla giuventegna* dad A. STOFFEL (1896); leu aunc cul tetel *Avon che dormir*.

La secunda part dallas *Poesias sursilvanas* fuorman las poesias originalas. D'in diember da 64 poesias originalas vegnan las suandontas 28 poesias edidas en 2. versiun:

tetel dall'1. versiun

- 89. *Gl'anarchist*. PR3.
- 2. *La pussonza de Maria*. M1.
- 9. *Avon igl altar de Maria*. M1.
- 7. *Alla muma celestia*. M1.
- 4. *Il refugi dils puccons*. M1.
- 22. *Vus veis gl'ischi!* PR1.
- 8. *Il num de Maria*. M1.
- 3. *L'empréma flur*. I.
- 2. *La primavéra*. I.
- 1. *Il matg*. I.
- 6. *Al descendent della schémia*. I.
- 4. *La miséria sozia*. I.
- 7. *Sonnet sin ina morta*. I.
- 88. *Per l'amur de Diu!* PR3.
- 9. *Il semnader*. I.
- 86. *Il reh*. PR3.
- 29. *Als romonschs*. PR1.
- 75. *Las paterlieras*. PR3.
- 74. *Il nausch vischin*. PR3.
- 84. *A Scarborough*. PR3.
- 76. *Danès*. PR3.
- 85. *Egl jester*. PR3.
- 77. *Il ranverun*. PR3.
- 91. *Allas steilas*. PR3.
- 83. *London*. PR3.
- 5. *Sin la pézza*. I.
- 33. *Igl avis*. PR1.
- 92. *Bab e feagl*. PR3.

tetel dalla 2. versiun en PS

- [27.] *Ils paupers*.
- [28.] *La Regina dil Tschiel*.
- [29.] *Avon igl altar de Nossadunna*.
- [30.] *Alla mumma celestia*.
- [31.] *Il refugi dils puccons*.
- [35.] *Ils magnats della Cadi*.
- [37.] *Il num de Maria*.
- [39.] *L'emprema flur*.
- [40.] *La primavéra*.
- [41.] *Il matg*.
- [47.] *Al descendent della schémia*.
- [48.] *La miséria sozia*.
- [50.] *Sonnet sin ina morta*.
- [54.] *Als rechs*.
- [56.] *Il semnader*.
- [62.] *Il rech*.
- [63.] *Al pievel romonsch*.
- [65.] *Las paterlieras*.
- [66.] *Il nausch vischin*.
- [67.] *Sper la mar*.
- [69.] *La pussonza dils danès*.
- [70.] *Egl jester*.
- [75.] *Il ranvèr*.
- [76.] *Allas steilas*.
- [77.] *London*.
- [80.] *Sin la pézza*.
- [81.] *Igl avis*.
- [83.] *Bab e fégl*.

Il corpus da 48 poesias edidas en 2. versiun en PS secumpona suandontamein da poesias dallas ediziuns precedentas: dall'edizium da PR1 vegnan 8 poesias (d'in total da 35) repridas; da PR2 13 poesias (da 37); da PR3 13 poesias (da 20); dad I 9 poesias (da 9) e da M1 5 poesias (da 10). Per regla ein oravontut poesias cun in grond spazi da temps denter l'emprema publicaziun e la reediziun d'interess per las variantas d'autur.

Fluras alpinas (1901), la davosa ediziun d'autur, cuntegn in diem-ber da 35 poesias. Da quellas ein las suandontas 4 poesias gia stadas publicadas el *Magnificat*. Secunda part (1900):

tetel dall'1. versiun en M2

- 23. *Angelus Domini*. M2.
- 5. *Agl eungel pertgirader*. M2.
- 5. *La providiensch*a. M2.
- 6. *Sul firmament stelliu!* M2.

tetel dalla 2. versiun en FA

- 7. *Ave Maria!*
- 8. *Agl eungel-pertgirader*.
- 14. *La providiensch*a.
- 15. *Sul firmament stelliu!*

5. Ediziun critica, variantas e commentari

La descripziun e l'analisa dallas variantas d'autur dils dus exempels *Il Schwizzer egl jester* e *London* secumpona dallas parts suandontas: ediziun critica dalla 2. versiun¹⁷, ev. correcturas, midadas da fuorma, variantas¹⁸ ed in commentari general suandaus d'in commentari pli detagliu. Damai ch'ils dus exempels cuntegnan variantas dètg substanzialas vegnan omisduas versiuns publicadas ina sper l'autra; per la poesia *Il Schwizzer egl jester* mo ils vers corrispundents. Il commentari detagliu dallas variantas substanzialas ei organisau tenor las strofas. Per simplificar la lectura dil commentari vegnan ils numers dils vers concernents, che serefereschan adina alla 2. versiun, marcai cun scartira grassa.

¹⁷ Per la poesia *Il Schwizzer egl jester* vegn dau igl empram las versiuns sco poesia e sco canzun dil model tudestg. Damai che l'emprema versiun PR2, 48. *Il Schwizzer egl jester* corrispunda al model tudestg en sia fuorma sco poesia, vegnan las duas versiuns publicadas ina sper l'autra.

¹⁸ La moda da representaziun dallas variantas ei quella lineara. Seniester dalla parentesa quadra vegn indicau cun scartira grassa il liug pertuccau dalla versiun definitiva, p. ex. **t.** [tetel] ni **1-2** [numer(s) dil(s) vers], e la varianta definitiva. Dretg dalla parentesa quadra vegn dau la varianta anteriura, suandada dalla scursanida dall'ediziun corrispundenta e dil numer dil vers. En loghens nua ch'ina cumparegliaziun dallas variantas ei buca pusseivla, muort ina versiun dil tuttafatg nova, vegn indicau suenter ils vers corrispundents: **11-12** *substituiu*.

5.1. Il Schwizzer egl jester,
ina poesia tenor model(s) tudestg(s) en duas versiuns

244. Schweizerheimweh.

(Joh. Rud. Wyss)¹⁹

„Herz, mein Herz, warum so traurig?
Und was soll das Ach und Weh?
's ist so schön im fremden Lande,
Herz, mein Herz, was fehlt dir meh?“

5 Was mir fehlt? Es fehlt mir alles,
Bin so gar verloren hie.
Sei es schön im fremden Lande,
Doch zur Heimat wird es nie.

In die Heimat möcht' ich wieder,
10 Aber bald, du Lieber, bald!
Möcht' zum Vater, möcht' zur Mutter,
Möcht' zu Berg und Fels und Wald!

Möcht' die Firsten wieder schauen
Und die lauern Gletscher dran,
15 Wo die flinken Gemslein laufen
Und kein Jäger vorwärts kann.

Möcht' die Glocken wieder hören,
Wenn der Senn zu Berge treibt,
Wenn die Kühe freudig springen
20 Und kein Lamm im Thale bleibt.

Möcht' auf Flüh' und Hörner steigen,
Möcht' am heiterblauen See,
Wo der Bach vom Felsen schäumt,
Unser Dörflein wiedersehn!

48. Il Schwizzer egl jester.

PR2 (1891:60s.)

Schwizzer, di: Pertgei lamentas?
Di: pertgei eis consternius?
Plaian buc las bialas tiaras
En las qualas ti eis jus?

5 „Ah, en quellas bialas tiaras
Sund' jeu tut abandenaus;
Mo sch'jeu fuss mai jus egl jester,
Mo sch'jeu fuss a casa staus!“

„O savess jeu ir a casa,
10 Ver puspei mes cars fargliuns,
Ver miu bab e mia mumma,
Ch'ein adina stai schi buns!“

„Ver puspei las aultas pezzas,
Ver puspei ils aults glatschèrs,
15 Ils camutschs gagliards, che seglian
Sur sfendaglias e multèrs.“

„Ver puspei las valls florentas,
Ver puspei il lac alpin,
Che maletgs grondius resplenda
20 En il tgietschen matutin.“

„Ver puspei ils flums, che quoran
Sur la greppa murmuront;
Ver las aclas e las pradas,
Ch'els bandunan salidont.“

¹⁹ Cfr. <http://www.uni-muenster.de/Markomannia/Lieder/HTML/244.html> (12.07.04).

25 Wiedersehn die braunen Häuser
Und vor allen Thüren frei
Nachbarsleut', die freundlich grüssen
Und beim frohen Feste sein!

Keiner hat uns lieb hier aussen,
30 Keiner freundlich giebt die Hand,
Und kein Kindlein will mir lachen
Wie daheim im Schweizerland.

Auf und fort! Und führ' mich wieder,
Wo ich jung und glücklich schien!
35 Hab' nicht Lust und hab' nicht Frieden,
Bis ich in mei'm Dörflein bin.

„Herz, mein Herz, in Gottes Namen,
's ist ein Leiden, gieb dich drein!
Will es Gott, so kann er helfen,
40 Dass wir bald zuhause sein.“

25 „Ver puspei el stavel vaccas
E dasperas il pastur,
Che la sia tiba suna
Cun amur e cun vigur.“

„O con ditg stoi jeu eunc esser
30 Schventireivels, eunc con ditg?
Ventireivels, ah, ei 'l Schvizzer
Mo en patri' ed en siu vitg!“

Bien, sche va a casa tia,
Spert terglina buc pli ditg!
35 *Ed adina stai fideivels*
Alla patri' ed a tiu vitg!

Il model per l'emprema versiun da *Il Schvizzer egl jester* publicada en PR2 (1891:60s.) ei la poesia da Johann Rud. Wyss, *Schweizerheimweh*. En sia versiun integrala ha quella poesia 10 strofas. La versiun da PR2 che ha 9 strofas sebasa silla versiun integrala. Quei muossan ultra dil diember da strofas quasi identic, era las corrispundenzas denter model tudestg e versiun romontscha, p. ex. «Möcht' die Firsten wieder schauen / Und die lautern Gletscher dran, / Wo die flinken Gemslein laufen [...]» e «„Ver puspei las aultas pezzas, / Ver puspei ils aults glatschèrs, / Ils camutschs gagliards, che seglian / [...]» (str. 4, 13–15).

Ella versiun che vegn indicada da Tuor ellas 'Remarcas' a PR2 sco referenza per la melodia, maunca denton in grond diember da quellas corrispundenzas. Leu indichescha el numnadamein: «Mel.: „Herz, mys Herz warum so trurig?“ Heim, chor mixt.» (1891b:I). Quella versiun sco canzun ha sulettamein 5 strofas²⁰ ed ei scretta en dialect. Plinavon

²⁰ Ei setracta dallas strofas 1–3; 8 e 10 dalla versiun integrala. En auters cudischs da canzuns, p. x. J. J. SCHÄUBLIN, *Lieder für Jung und Alt*. 103. Auflage, Basel, Helbing & Lichtenhahn, 1906, ei la schelta dallas strofas diversa: strofas 1–3; 9–10.

cuntegn ella era variantas buca nunimpurtontas sco p. ex. «Ach, i d's Heimet möcht' i wieder,» (GC1, 9) enstagl «In die Heimat möcht' ich wieder,» (Wyss, 9), par. «„O savess jeu ir a casa,» (PR2, 9), resp. «Ach, savess jeu ir a casa,» (PS, 5). Ina cumparegliaziun pli detagliada dallas duas versiuns tudestgas, poesia *vs* canzun, ei denton buca d'interess ulteriur en quei liug. Impurtont ei unicamein da remarcar che Tuor enconuscheva omisduas versiuns, pia ton la poesia sco la canzun da *Schweizerheimweh*.

156. Schweizerheimweh. GC1 (s.a.:296s.)²¹

Herz, mys Herz, warum so trurig?	Ach, i d's Heimet möcht' i wieder,
Und was soll das Ach und Weh'?	10 Aber bald, du Liebe, bald!
's ist so schön i frömde Lande!	Möcht' zum Aetti, möcht' zum Müetti,
Herz, mys Herz, was fehlt der meh?	Möcht' zu Berg und Fels und Wald!
5 Was mer fehlt? Es fehlt mer Alles!	Keine het i's lieb hie usse,
Bi so gar verlore hie!	Keine git so fründlich d'Hand,
Sig es schön i frömde Lande,	15 Und kei's Chindli will mer lache,
Doch, es Heimet wird es nie!	Wie diheim im Schwyzerland.
Herz, mys Herz! i Gottes Name,	
's ist es Lyde, gib di dry!	
Will de Herr, so chan er helfe,	
20 Dass mer bald im Heimet sy!	

Per simplificar la cumparegliaziun dallas duas versiuns vegnan ils vers da PR2 ch'ein il punct da partenza per la versiun posteriura da PS mess el liug corrispudent. Il vers 6 da PS vegn formaus da dus vers da PR2 (13–14), aschia che la strofa da PS vegn stratga dapart. Ils vers da PS (11–12) ein novs, reprendan denton certas tematicas da PR2.

²¹ I. HEIM, *Sammlung von Volksgesängen für Gemischten Chor*. I. Band. [GC1]

48. Il Schwizzer egl jester.

PR2 (1891b:60s.)

- 1 Schwizzer, di: Pertgei lamentas?
2 Di: pertgei eis consternius?
3 Plaian buc las bialas tiaras
4 En las qualas ti eis jus?
- 9 „O savess jeu ir a casa,
13 „Ver puspei las aultas pezzas,
14 Ver puspei ils aults glatschès,
15 Ils camutschs gagliards, che seglian
16 Sur sfendaglias e multèrs.“
- 21 „Ver puspei ils flums, che quoran
22 Sur la greppa murmuront;
- 31 Ventireivels, ah, ei 'l Schwizzer
32 Mo en patri' ed en siu vitg!“
33 Bien, sche va a casa tia,
34 Spert terglina buc pli ditg!

[11.] Il Schwizzer egl jester.

PS (1898:178)

„Herz, mys Herz, warum so trurig“.

- Schwizzer, ti gie lais encrescher,
Ti eis trests e consternius;
Plaian buc las bialas tiaras
En las qualas ti eis jus?
- 5 „Ach, savess jeu ir a casa,
Ver las pézzas, ils glatschès,
Ils camutschs che leger seglian
Sur sfendaglias e multès.“
- 10 „Ver las auas che sederschan
10 Sur la grépp' a murmuront,
Ed udir las claras tibas
Tras las valls a resunont.“
- Schwizzer, ti eis ventireivels,
Mo en patria, en tiu vitg;
15 Va a casa, vul egl jester
Schar encrescher eunc pli ditg?

correcturas: Il num da pievel «Il schwizzer egl jester» screts pign el tetel ella versiun da PS ei in sbagli da stampa. Ulteriuras occorrenzas che coincidan buca cun l'entschatta dil vers (cfr. 1; 13) ein p. ex. d'anflar en PS, [1.] *Il psalm schwizzer*: «Cu las brischan dall'aurora, / Ora, liber Schwizzer, ora:» (5–6) (1898:171) ni gia pli baul e vegnan screttas grond. Mira PR1, 17. *Il Schwizzer* ni PR2, 60. *Wohlgemut*: «El quora tier Bismarck, siu niebel signur, / En siu cabinet cun stermenta ramur, / E fa che parlanza, ragaiz' e furor / E di: „Bien Signur, di als Schwizzers il bor!“» (str. 7, 39–42). Il sbagli vegn pia corrigius.

midadas da fuorma: Ord pugn da vesta formal dattan oravontut las midadas dil diember da strofas en egl. Ferton che la versiun da PR2 ha 9 strofas, vegn il diember da strofas reducius en PS ad in total da 4 strofas. Per las implicaziuns specificas da quella reduziun par. il commentari general.

variantas: t. Il Schvizzer egl jester.] Il Schwizzer egl jester.
 PR2. 1–2 Schvizzer, ti gie lais encrescher, / Ti eis trests e conster-
 niu;] Schvizzer, di: Pertgei lamentas? / Di: pertgei eis consternius?
 PR2. 5 „Ach, savess] „O savess PR2, 9. 6 Ver las pézzas, ils gla-
 tschès,] „Ver puspei las aultas pezzas, / Ver puspei ils aults glatschès,
 PR2, 13–14. 7 Ils camutschs che leger seglian] Ils camutschs ga-
 gliards, che seglian PR2, 15. 8 multès] multèrs PR2, 16. 9–10 „Ver
 las auas che sederschan / Sur la grépp’ a murmuront,] „Ver puspei ils
 flums, che quoran / Sur la greppa murmuront; PR2, 21–22. 11–12
substituïu 13–14 Schvizzer, ti eis ventireivels, / Mo en patria, en tiu
 vitg;] Ventireivels, ah, ei ’l Schvizzer / Mo en patri’ ed en siu vitg!“
 PR2, 31–32. 15–16 Va a casa, vul egl jester / Schar encrescher eunc
 pli ditg?] Bien, sche va a casa tia, / Spert terglina buc pli ditg! PR2,
 33–34.

commentari: Las versiuns romontschas ein vegnidas publicadas en
 PR2, 48. *Il Schvizzer egl jester* (1891b:60s.) ed en 2. versiun en PS,
 [11.] *Il Schvizzer egl jester* (1898:178). Metrum e disposiziun da re-
 mas corrispundan agl original. Ella versiun da PS ha la poesia 4 stro-
 fas da mintgamai 4 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v)
 ed ina disposiziun dallas remas dil tip: *abcb*. La versiun da PS ei ca-
 racterisada dil discuors da duas instanzas: las damondas dil jeu-liric
 (1. e 4. str.) ed il discuors direct dil ‘Schvizzer’ (2. e 3. str.). La carac-
 teristica principala dalla versiun da PS ei la drastica reducziun dil
 diember da strofes²². Quella reducziun succeda denton buc primar-
 mein cun semplamein strihar entiras strofes, mobein entras ina con-
 centraziun tematica. In exempel tipic per quei tip da variantas ei la
 condensaziun da dus vers en in soli vers: «„Ver puspei las aultas pez-
 zas, / Ver puspei ils aults glatschès,» (PR2, 13–14) en «Ver las pézzas,
 ils glatschès,» (6).

²² En quei connex ei da remarcar che la structura da remas, ulti libra, *abcb* ei adat-
 tada per midadas posteriuras che cumpeglian en emprema lingia l’elavuraziun sco
 tala dils vers e mo secundarmein l’eliminaziun da singulas strofes.

t. La versiun da PR2 ha el tetel la grafia «Schwizzer», egl intern dalla poesia denton «Schvizzer» (1; 31). Era las ulteriuras occurrenzhas han adina la scripziun cun <v>, excepiu in exempel en PR1, 4. *Psalm schvizzer*: «Brischan, liber Schwizzer, ora – !» (6) che sto denton era vegnir taxaus sco sbagli da stampa.

1–4 Ella versiun da PR2 ei l'emprema strofa structurada da treis frastas interrogativas (1; 2; 3–4)²³. La versiun da PS transfuorma las empremas duas frastas en proposiziuns communicativas (constataziuns) (1; 2); plinavon vegnan las duas intimaziuns directas «Schvizzer, di: [...]» e «Di: [...]» eliminadas. 1–2 Las midadas pertuccan denton buca mo il nivel sintactic, mobein era quel semantic. Aschia corrispunda l'emprema damonda en PR2 «[...] Pertgei lamentas?» al tudestg «Und was soll das Ach und Weh?» (2) e la secunda «[...] pertgei eis consternius?» alla damonda «[...] warum so trurig?» (1). 1 La versiun da PS introducescha igl incipit niev «Schvizzer, ti gie lais enrescher,»²⁴ ina perifrasi verbala dil tetel original «Schweizerheimweh». 2 La varianta introducescha cun in ulteriur adjectiv en diever predicativ, «trests», l'idea digl original «trurig» (1). Il rapport semantic denter il subject «Ti» e la dictologia sinonimica «trests e consternius» vegn rinforzaus ulteriurmein dall'allitteraziun «Ti eis trests».

5–8 La 2. strofa sco ella se presenta ella versiun da PS ei in conglomerat dallas strofas 3 e 4 da PR2. 5 Dano l'interjecziun iniciala corrispunda il vers alla versiun da PR2 «„O savess jeu ir a casa,» (9). L'interjecziun «Ach,» sco ella vegn proponida dalla versiun da PS corrispunda alla versiun sco canzun: «Ach, i d's Heimet möcht' i wieder,» (9), ella ei plinavon era d'anflar el vers 5 da PR2²⁵, leu denton cun la grafia

²³ L'emprema strofa digl original ha ina structura semeglionta, cfr. en special «warum» (1) e «was» (2; 4).

²⁴ Cfr. era la represa da quell'idea el davos vers dalla poesia: «Schar enrescher euncpli ditg?» (16).

²⁵ L'interjecziun savess esser ina cumpensaziun per la versiun tudestga «Und was soll das Ach und Weh?» (2) che vegn dada per romontsch mo sin basa dil cuntegn cun «Pertgei lamentas?» (1).

«Ah,». Naven da PS drova Tuor per quell'interjecziun adina la varianta grafica «Ach». 6 La versiun nova «Ver las pézzas, ils glatschès,»²⁶ ei ina concentraziun dils vers 13 e 14 dalla versiun da PR2: «„Ver puspei las aultas pezzas, / Ver puspei ils aults glatschès,» (PR2, 13–14). Lezza fageva aunc stediamein diever dall'anafra: «Ver puspei» (10; 13; 14; 17; 18; 21; 25), resp. «Ver» (11; 23). Igl ei evident che l'aula frequenza da quei tip d'anafra vegn reducida en vesta ad in'ulteriura elavuraziun che sminuescha il diember dallas strofas pertuccadas da 7 sin 2 strofas; sia funcziun da structuraziun ei denton aunc adina presenta, mira la structuraziun sintactica «Ver [...]» (6; 9). 7 Enstagl digl adjectiv duvraus a moda attributiva ella grupp nominala «camutschs gagliards»²⁷, vegn igl adverb «leger» introducius en PS ella proposiziun relativa. 8 La varianta grafica «multèrs» en PR2 (16) ei in hapax. En PS scriva Tuor «multès», par. era l'ulteriura occurrenza: PS, [43.] *Il Rhein*: «Leu sin ils aults sper tia tgina / Lavinass fan trasô fracass; / Leu vesas ti la salvischina / Vargont multès cun leger pass.»²⁸ (str. 13, 52) (1898:205).

9–12 9–10 La varianta da PS ei caracterisada en emprema lingia dall'eliminaziun digl adverb «puspei» (PR2, 21) che possibilitescha

²⁶ Ina construcziun semeglionta ei gia d'anflar en PR3, 85. *Egl jester*: «Ah, jeu vesel eung l'aurora / Sillas pezzas, sils glitschès;» (25–26). Era la versiun posteriura da quella poesia mantegn quella construcziun: PS, [70.] *Egl jester*: «Ach, jeu vesel eunc l'aurora sin las pézzas, sils glatschès,» (13) (1898:223).

²⁷ Per l'eliminaziun digl adjectiv «gagliard» mira era PR2, 67. *Il catschadur alpin*: «Da serein e da brentina / Sa 'l [il catschadur] cun ségls gagliards vargar» (13–14), resp. PS, [10.] *Il catschadur*: «Da serein e da brentina / Sa el spertamein vargar» (13–14) (1898:177). Sche quellas duas occurrenzas, omisduas cun ina significaziun positiva, vegnan mintgamai eliminadas ella versiun posteriura, eis ei ton pli tipic che las ulteriuras duas occurrenzas, ch'ei d'anflar ell'ovra da Tuor, vegnan duvradas cun ina significaziun negativa: PS, [38.] *Il communismus*: «Cun petrolis e cun bombas / Vegn el sin las quater combas, / Va el cun gagliarda testa / Sc'in sitom sin la conquesta.» (5–8) (1898:199) e FA, 6. *Igl alcohol*: «En tuts ils vitgs de tutt' las valls / El cun ses tschiens e mellis mals / Gagliardamein serasa.» (19–21) (1901:138).

²⁸ Pertuccont il diever digl adjectiv «leger» en cumbinaziun culla selvaschina, par. era 7.

l'introducziun dalla cumbinaziun nova «las auas che sederschan» per substituir la cumbinaziun «ils flums, che quoran». L'elisiun «grépp'» possibilitescha plinavon d'introducir il gerundi «a murmuront». **9** La reducziun dil diember da strofas e la concentraziun dallas tematicas da PR2 en PS (cfr. **6**) han era repercussiuns per las numerosas anafras dil tip «Ver puspei». Per las duas strofas internas dalla versiun da PS che representan ina specia da 'himni alla patria' tonscha la construcziun binara «Ver [...]» (6; 9)²⁹, suandada dalla proposiziun coordinada «Ed udir» (11). Tuttas treis proposiziuns secundaras dependan dalla proposiziun principala «„Ach, savess jeu ir a casa,» (5). La versiun da PR2 «ils flums, che cuoran» vegn remplazzada entras «las auas che sederschan». L'introducziun da quella nova varianta cumporta in'ulteriura specificaziun dalla semantica, da niev vegn era exprimiu in cert respect³⁰ en vesta alla forza dallas auas e buc mo l'admiraziun dil Svizzer per la situaziun descretta. **10** Igl adjectiv en diever adverbial «[...] (ils flums, che quoran) / [...] murmuront;» (PR2, 21–22) vegn substituius dalla fuorma gerundiva «a murmuront». Per insumma possibilitar quella midada vegn il substantiv «grépp'» apostrofaus. **11–12** Ina descripziun da quels dus vers sin basa da variantas ei buca pusseivla. Els ston pia vegnir considerai sco versiun nova³¹. Per in'eventuala influenza da singuls elements gia presents ella versiun da PR2, cfr. «la sia

²⁹ La concentraziun dil 'himni alla patria' en fuorma da discuors direct en PS (2 strofas) ha in pli grond effect che la talantiala da PR2 (7 strofas).

³⁰ Par. era las occurrenzas: PS, [55.] *Ils zens*: «Ei dracca senza tschess, las auas derschan puns, / Sesaulzan sur ils uors, inundan schon ils funs;» (13–14) (1898:213) e FA, 13. *La malaura*: «Las auas carschentas / Bandunan ils vaus; / Cun furia devastan / Pistiras e praus.» (1–4) (1901:141).

³¹ Cfr. per quella versiun nova era las ulteriuras occurrenzas ell'ovra lirica da Tuor che savessen haver giu ina cert'influenza: PR1, 17. *Il Schvizzer*: «Ditg sund' jeu staus leu patertgont / E hai udiu stupent / La tiba in pistur sunont / Il tun enconoschent.» (9–12); PS, [24.] *Agl emigrant*: «Resunan buca da nos aults / Las tibas tras las valls?» (15–16) (1898:187); PS, [70.] *Egl jester*: «Ach, jeu vesel eunc l'aurora sin las pézzas, sils glatschès, / Ach, jeu audel eunc las tibas dallas alps e dals misès →» (13–14) (1898:223). Cfr. plinavon era l'occorrenza che cumpara dus onns pli tard en M2, 14. *Canzun pil Matg*: «El liber sper las pezzas / Pastgeschan ils armauls; / Bransinas, stgellas, tibas, / Resunan giu dals aults.» (9–12) (1900:36).

tiba suna» (PR2, 27) e «las valls» (PR2, 17). **11** La versiun nova lubescha era d'eliminar la cumbinaziun (artechel definit + possessiv) dil vers da basa «la sia tiba suna» (PR2, 27). **12** La construcziun da quei vers (gruppa preposiziunala + gerundi) ei identica cun quella dil vers 10. La coherenza da quella strofa ei aschia dada surtut entras sia construcziun sintactica.

13–16 La davosa strofa secumpona da vers dalla penultima (PR2, 31–32) e dalla davosa strofa (PR2, 33–34) dalla versiun publicada en PR2. Las midadas stattan en stretg connex cun l'emprema strofa. Alas constataziuns che vegnan fatgas all'entschatta (1; 2) corrispunda la clara intimaziun «Schvizzer, ti eis ventireivels, / Mo en patria, en tiu vitg; / Va a casa, [...]» (13–15); era la damonda retorica finala ha sia corrispondenza culs vers 3–4. Ulteriurmein dat era la ripresa dalla tematica principala, 'il schar encrescher', in'unitad all'entira poesia, cfr. «Schvizzer, ti gie lais encrescher,» (incipit) e «Schar encrescher eunc pli ditg?» (vers final). **13–14** La versiun da PS evitescha l'aferesa «ei 'l Schvizzer» (PR2, 31) e l'elisiun «en patri' ed» (PR2, 32). **13** Quei vers ei caracterisau dalla repetiziun anaforica dall'entschatta digl incipit «Schvizzer, ti»³². La substituziun dalla cumbinaziun «ah, ei 'l Schvizzer» (PR2, 31) cun «Schvizzer, ti eis» succeda muort la midada dall'istanza narrativa. Ei setracta buca pli d'in discuors direct pronunziaus dil 'Schvizzer', mobein dil discuors dil jeu-liric. **14** Dalla construcziun coordinativa culla conjunziun «Mo en patri' ed en siu vitg!» (PR2, 32) vegn desistiu. La versiun nova preferescha ina coordinaziun parallela³³ e sa cheutras eliminar l'elisiun. **15–16** Tier quels dus vers setracta ei d'ina versiun nova en emprema lingia sin basa dils vers da PR2 (33–34). Las singulas ideas che vegnan repridas dalla versiun precedente ein «va a casa» (PR2, 33), «pli ditg» (34) ed eventualmein «eunc con ditg» (PR2, 30).

³² La structura da remas relativamein sempla *abcb* lubescha il brat dils plaid, collocai ella posiziun 'ferma' dil vers – «ventireivels» (PR2, 31) all'entschatta e «Schvizzer» alla fin dil vers (PR2, 31) – e possibilitescha cheutras la repetiziun anaforica.

³³ Per ina construcziun semeglionta cfr. era 6.

5.2. *London*, ina poesia originala en duas versiuns

83. *London*. PR3 (1894:124)

La capitala dils Goddams
 Ei 'l pli grond monster da nies temps:
 Ell' ha pununs, ell' ha parkuns
 E stizununs e palastuns,
 5 E statuas aultas sco ghigants,
 Che tut tementan ils passants.

Sils tetgs sesaulzan ils tgamins,
 Che spidan fém sin lur vischins,
 E sin las vias fa 'i camétsch
 10 En quei fultschém e bugliadétsch,
 En quei hardumbel da carstgeuns
 E da cavals e cars e tgeuns.

La veta gaudan cheu ils lords
 Ch'han bia rihezi' e bunas sorts;
 15 Che san manar entuorn sco scavs
 Bia mellis e milliuns de sclavs –
 O teidla, London, monster grond,
 Jeu viel dir a ti mo tont:

A tes palasts da marbel fin,
 20 Cuvretgs cun purl' e cun fulin,
 Ed a tiu tschiel schi trest e stgir
 Stoi jeu tuttín' eung preferir
 Las casas-len, il tschiel serein,
 De *miu* vitg ella vall dil Rhein!

[77.] *London*. PS (1898:227) (1893.)

O teidla, London, monster grond,
 Jeu vi oz dir a ti mo tont:
 Has statuas aultas sco ghigants,
 Che tut tementan ils passants;
 5 Has puns, bagetgs, curtins, bulvarts,
 Che fan respect als montagnarts.

Sils tetgs tes mellis de tgamins
 Brav spidan fém giu sils vischins;
 Sin veia s'ei in bugliadétsch,
 10 Schi prigus, aschi camétsch –
 O tgei hardumbel da carstgeuns,
 Da cars ed omnibus e tgeuns!

A tes palasts de marbel fin,
 Cuvrétgs cun purl' e cun fulin,
 15 A tiu tschielet schi trest e stgir,
 Stoi jeu tuttín' eunc preferir:
 Las casas-len, il tschiel serein,
 De *miu* vitg en la vall dil Rhein!

midadas da fuorma: La versiun da PR3 ha 4 strofas, ferton che quella da PS ha mo pli treis. Ils suandonts vers vegnan eliminai: PR3, str. 1, 1–2 e str. 3, 13–16. Ils ulteriurs dus vers dalla 3. strofa (PR3, 17–18) vegnan anticipai e collocai all'entschatta da PS (1–2).

variantas: 1–2 = PR3, 17–18. 2 Jeu vi oz dir] Jeu viel dir PR3, 18. 3–4 = PR3, 5–6. 3 Has statuas] E statuas PR3, 5. 4 passants;] pas-

sants. PR3, 6. 5–6 *substituiu* 7 tes mellis de tgamins] sesaulzan ils tgamins, PR3. 8 Brav spidan] Che spidan PR3; giu sils vischins;] sin lur vischins, PR3. 9–10 Sin veia s’ei in bugliadétsch, / Schi prigus, aschi camétsch –] E sin las vias fa ’i camétsch / En quei fultschém e bugliadétsch, PR3. 11 O tgei] En quei PR3; carstgeuns,] carstgeuns PR3. 12 Da cars ed omnibus e tgeuns!] E da cavals e cars e tgeuns. PR3. 13 palasts de marbel] palasts da marbel PR3, 19. 14 Cuvrétgs] Cuvretgs PR3, 20. 15 A tiu tschielet] Ed a tiu tschiel PR3, 21; stgir,] stgir PR3, 21. 16 eunc preferir:] eung preferir PR3, 22. 18 De miu vitg] De *miu* vitg PR3, 24; en la vall] ella vall PR3, 24.

commentari: Ina poesia originala cun variantas d’autur significativas ei *London*, scretta sin fundament dallas impressiuns da Tuor durent sia dimora ell’Engheltiara³⁴. Quella poesia ei vegnida publicada per l’emprema gada en PR3, 83. *London* (1894:124) ed en 2. versiun quater onns pli tard en PS, [77.] *London* (1898:227).

La versiun da PS ha 3 strofes da mintgamai 6 vers jambics cun 4 silbas accentuadas (v-v-v-v-). La disposiziun dallas remas ei a pèr: *aabbcc*. Tematicamein vegnan ils vers che accuseschan la malgiustia – «lords» (PR3, 13) *vs* «slavs» (PR3, 16) – eliminai en PS. En sia corrispondenza *Die Homerule Bill* scriva Tuor denter auter davart ils lords: «Diese Wölfe sind die Lords; für sie ist Irland eine Goldgrube, wo sie Schätze sammeln, von deren Renten sie in Saus und Braus leben können; wo sie Jahrhunderte lang auf eine empörende und schändliche Art und Weise gehaust haben, und zwar so, dass unsere Bündner-Aristokraten, die ehemaligen Blutsauger des schönen Veltlins, noch Engel dagegen sind.» (GAA, nr. 21, 27.05.1893). En quei liug eliminescha Tuor pia ella 2. versiun in’informaziun che steva di-

³⁴ El decuors dalla primavera (fin fevrer/entschatta mars) 1893 parta Tuor da Paris per l’Engheltiara. Igl emprem eis el per in cuort temps a London, suenter a South Cliff (sper Scarborough) ed alla fin aunc in tempset a Winslow. Il medem onn (fin november/entschatta december) tuorna el denton puspei a casa. Durent l’episoda englesa ha Alfons Tuor instruiu oravontut franzos e tudestg. Cfr. FRY (1936:9ss.) e DEPLAZES (1991:234).

rectamein en connex cun la situaziun politica da quei temps³⁵. In'emprema impressiun davart las variantas d'autur substanzialas lai concluder il suandont: Ferton che la 2. e la 3. strofa da PS cuntegnan mo midadas 'localas', vegn l'1. strofa restructurada dil taliter (1-6). Las variantas substanzialas han cunzun la funcziun d'eliminar las numerusas coordinaziuns dalla versiun da PR3 (4-5; 9; 12; 21).

1-6 1-2 Ils dus emprems vers da PR3 vegnan supprimi³⁶. L'entschatta dalla versiun da PS fuorma il distic da PR3 (17-18). Ferton ch'igl emprem vers corrispunda alla versiun da PR3, cuntegn il secund vers ina midada substanziala. La desinenza da l'1. pers. sg. -el vegn remplazzada cun igl adverb temporal «oz». Quella intervenziun transfuorma il vers en ina successiun insistenta da plaids monosillabics che accentuescha aunc pli fetg l'opposiziun dils vocals <i> ed <o>: «O teidla, London, monster grond, / Jeu vi oz dir a ti mo tont:». **3-6** La versiun da PS mida en emprema lingia la structura sintactica. En PR3 ein las duas proposiziuns principalas (PR3, 3) parallelisadas a moda horizontala. Era precedan ellas l'enumeraziun polisindetica (PR3, 4-5) e la proposiziun relativa (PR3, 6). La versiun da PS mantegn l'idea primara dalla construcziun parallela, realisescha denton quella a moda verticala. Aschia fuorman aschibein las proposiziuns principalas (3; 5) sco era las relativas (4; 6) mintgamai in parallelissem. Sintacticamein ein quels vers (3-6) dividi claramain en duas parts e vegnan separai d'in semicolon. **3-4** Ils vers centrals dall'emprema strofa fuorman en PR3 aunc il distic final cc (PR3, 5-6). La conjuncziun da coordinaziun (PR3, 5) vegn remplazzada cun la fuorma finita «Has» (3), che fuorma in'anafra, resp. in parallelissem cul vers 5. **5-6** L'enumeraziun daventa asindetica ed ils suffixs augmenta-

³⁵ Ina funcziun fetg semeglionta ha la midada dil tetel dalla poesia da PR3, 84. *A Scarborough* (1894:125s.) en PS, [67.] *Sper la mar. |* (1893.) (1898:220s.). Per quella poesia sedecida igl autur d'eliminar il connex direct cun sia biografia e preferescha in tetel pli general, aschunta denton denter parentesas igl onn dalla cumposiziun.

³⁶ In fatg interessant da quels vers eliminai ei la rema fonica «Goddams : temps». Igl appellativ «Goddams» significhescha ton sco 'ils smaedi da Diu'.

tivs vegnan eliminai. Dils elements characteristics per in marcau grond vegn sulettamein il substantiv «puns» reprius dalla versiun anteriura ed ils «parkuns» (PR3, 3) daventan «curtins». Ils ulteriurs elements – «bagetgs», «bulvarts», «respect» e «montagnarts» – ch'ei novs, derivan dalla poesia precedente en PR3, 82. *Paris*: «Bagetgs terments e parks immens / Dat ei da tuttass sorts,» (5–6) e «Il luxus, traffic e gl'aspect / Dils imposants boulevards, / Inspiran stermentus respect / Als simpels montagnards.» (9–12).

7–12 La 2. strofa sa vegnir dividida sin basa dall'interpuncziun en 3 gadas dus vers. Ils emprems quater vers corrispundan a duas proposiziuns principalas ch'ei separadas d'in semicolon. L'interjecziun che cumpeggia ils dus davos vers vegn separada dallas duas proposiziuns precedentas cun ina lingetta. **7–8** La frasa structurada da PR3 (proposiziun principala + proposiziun relativa) vegn transformada en ina frasa semplia. La fuorma finita dalla proposiziun principala «sesaulzan» ed igl artechel definit «ils» vegnan substitui dalla gruppa nominala «tes mellis de». La suppressiun dils emprems quater vers dalla 3. strofa ed oravontut dil vers «Bia mellis e milliuns de sclavs –» (PR3, 16) possibilitescha l'introducziun da quella gruppa nominala senza ch'il substantiv «mellis» stoppi vegnir repetius en dus contexts differents. **8** Il «Che» relativ vegn remplazzaus digl adverb «Brav» ella fuorma abbreviada. Il possessiv «lur» ch'ei buc aschi appropriaus pil context da «ils tgamins» – «lur vischins» vegn eliminaus. La varianta nova «giu sils» introducescha plinavon la dimensiun verticala ed implichescha implicitamein l'idea dil 'monster' che smanatscha da surengiu. **9–10** La varianta «Sin veia» repren anaforicamein l'indicaziun adverbiala «Sils tetgs» (7)³⁷. La rema «camétsch : bugliadétsch» vegn invertida. **9** Il diftong <ei> dalla varianta grafica «veia» – la versiun da PR3 ha aunc il plural «vias» – vegn repetius dalla tonica suandonta «s'ei» ed el vers 11: «O tgei hardumbel». La scripziun subregionala «veia» vegn duvrada da Tuor mo en paucs cass en si'ovra³⁸. Pil solit ei la grafia «via» per

³⁷ Persuenter vegn l'anafra «En quei» (PR3, 10; 11) eliminada.

³⁸ Las unicas duas occurrenzas ein omisduas d'anflar en PS. Ella poesia PS, [43.] *Il Rhein* fuorma quella grafia subregionala la rema: «Loreleia : veia». Cfr. PS, [43.] *Il*

lunsch ora la pli frequenta. **10** La nova varianta fa diever dalla repetiziun digl adverb «Schi», resp. «aschi» ed evitescha cheutras la coordinaziun. L'inversiun dalla rema ha per consequenza che la successiun: 1 adjectiv – 2 substantivs vegn midada en 1 substantiv – 2 adjectivs. Il substantiv «fultschém» vegn aschia substituius cun igl adjectiv «prigulus». **11–12** La conclusiun sin basa da quei inventari urban vegn dada en fuorma d'ina frasa affectiva. L'interjecziun «O tgei» a l'entschatta dil vers imitescha igl incipit «O teidla». **12** La versiun da PS remplazza il substantiv «cavals» cun «omnibus». Era la successiun vegn invertida, aschia ch'igl emprem accent tucca buc la preposiziun «da» sco en PR3.

13–18 Sper enzacontas variantas da grafia dat oravontut la parallelesaziun dallas gruppas nominalas «A tes palasts» (13) e «A tiu tschielet» (15) en egl. Variantas da quei tip ein, sco gia menziunau, era d'anflar ellas strofas precedentas (3; 5 e 7; 9). **15** La nova varianta ei caracterisada dalla construcziun parallela cul vers 13. La silba che vegn libra entras l'eliminaziun dalla conjuncziun vegn remplazzada dil suffix diminutiv *-et* en «tschielet». **18** La scripziun separada «en la» vegn preferida a quella contracta «ella». La scripziun contracta ei tipica per l'ediziun da PR3, par. p.ex. PR3, 89. *Gl'anarchist*: «Il bab sederscha dad esch ò / Sin via malsigira, / E quora schi dabot sco 'l po / Ella notg schi freid' e stgira.» (str. 8) ni «Treis eungelets anfl' el schelai / Els cuffels spella hetta,» (str. 20). La versiun da PS, [27.] *Ils paupers* ha autras variantas en quei liug. La midada ei denton buc sistematica per l'ediziun da PS; aschia scriva Tuor p.ex. en PS, [76.] *Allas steilas*: «Perquei siu mal emblida / Miu cor suffront, / Cu 'l ellas sphas vesa / Vus terlischont.» (21–24) (1898:227), resp. PR3, 91. *Allas steilas*.

Rhein: «O teidla, Rhein, a mi rispunda: / Tgei munta bein tiu trest schemér?» (9–10); «Cheu sin il grép la Loreleia / Intun' en ti' honur canzuns; / Tiu pass tardas gie sin veia / Per admirar ses niebels tuns.» (13–16); «Per tei las armas cheu terlischon, / Per tei ti' unda vegn da seun, / Per tei sin tias rivas brischan» (21–23) (1898:204). L'impurtonza dalla corrispundenza dallas tonicas ei denton era cheu veivla. Per la secunda occurrenza, ch'ei dil reminent fetg semeglionta a quella da PS, [77.] *London*, mira igl incipit da PS, [62.] *Il rech*: «Sin veia neidia, lada,» (1) (1898:217). Ella versiun da PR3, 86. *Il reh* tunava quel aunc aschia: «Sin ina via lada,» (1894:129s.).

6. Tendenzas da correcziun

Sch'ins proceda cugl ulteriur corpus da versiuns a moda seme-
glianta dattan certas tendenzas da correcziun en egl. En in proxim
pass vegn dau ina survesta summara dallas tendenzas las pli tipicas.

Concernent las midadas dil tetel san ins constatar il suandont. Ina
gronda part dils tetels dallas poesias screttas tenor auters models ni
translatadas, laian aunc resentir ell'emprema versiun a moda evidenta
il tetel digl original. En 2. versiun san ins constatar en quei grau ina
distanziaziun per entgins tetels³⁹.

tetel dalla 2. versiun	tetel dall'1. versiun	tetel digl original
[1.] <i>Il psalm schvizzer.</i>	4. <i>Psalm schvizzer.</i>	60. <i>Schweizerpsalm.</i> GC1
[7.] <i>Emblida buca mei.</i>	2. <i>Emblidabucamei.</i>	126. <i>Vergissmeinnicht.</i> MC1 ⁴⁰ .
[10.] <i>Il catschadur.</i>	67. <i>Il catschadur alpin.</i>	117. <i>Der Gemsjäger.</i> MC1.
[13.] <i>La vèta.</i>	50. <i>Gaudeamus igitur.</i>	31. <i>Gaudeamus igitur.</i> LB ⁴¹ .
[14.] <i>Il viandont.</i>	69. <i>Canzun din viandont.</i>	134. <i>Wanderlied.</i> GM1.
[17.] <i>Il schuldau.</i>	66. <i>Comiau din schuldau.</i>	161. <i>Heute scheid' ich.</i> MC1.
[21.] <i>La rosa.</i>	36. <i>La ros' alpina.</i>	122. <i>Haidenröslein.</i> MC1.

Per autras poesias corrispunda il tetel perencunter era en 2. versiun
a quel digl original. Par. p.ex. las enconuschentas canzuns PS, [4.]
La guardia dil Rhein e PS, [9.] *Il pistur sin l'alp*, resp. MC1, 73.
Die Wacht am Rhein e GC1, 151. *Der Alpenhirt*.

Tier las poesias originalas resorta ch'enzacons tetels vegnan midai
cun caschun dalla 2. versiun aschia, ch'els preannunzian ni laian sil-
meins gia sminar la tematica dalla poesia.

³⁹ Il medem vala era per las poesias sco talas che sedistanziesschan en 2. versiun en ge-
neral pli fetg dil model, resp. digl original, e daventan pli autonomas.

⁴⁰ I. HEIM, *Sammlung von Volksgesängen für Männerchor*. I. Band. [MC1]

⁴¹ Cfr. Schweizerischer Studentenverein, *Liederbuch* [LB], Freiburg im Breisgau,
Schw. St.V., 1993.

tetel dalla 2. versiun

- [27.] *Ils paupers.*
[35.] *Ils magnats della Cadi.*
[54.] *Als rechs.*
[69.] *La pussonza dils danès.*
[67.] *Sper la mar. | (1893.)*

tetel dall'1. versiun

89. *Gl'anarchist.* PR3.
22. *Vus veis gl'ischi!* PR1.
88. *Per l'amur de Diu!* PR3.
76. *Danès.* PR3.
84. *A Scarborough.* PR3.

Pertuccai da midadas ein era numerus incipits. Il spectrum tonscha naven da midadas relativamein minimas tochen tier midadas pli grondas. Incipits ch'ein pertuccai da midadas pli significativas ni che vegnan insumma substitui han ultra dils exempels analisai survart, *Il Schvizzer egl jester* e *London*, era poesias sco:

[10.] *Il catschadur.*

1 «Laud e stéma bein meréta»] «Ina legr' e biala veta» PR2.] «I de Flühne ist mys Lebe,» MC1.

[17.] *Il schuldau.*

1 «Sch'jeu retuorni, buc empiara,»] «Stai cun Diu, o dulscha cara,» PR2.] «Heute scheid' ich, heute wandr' ich;» MC1.

[63.] *Al pievel romonsch.*

1 «Lai, romonsch, en tia Rezia,»] «Lai ti pintga compagna» PR1.

Per enzacontas poesias vegnan ritmus e stil variaai e per part adattai al metrum dalla poesia.

[16.] *La guardia.*

1 «Stund' jeu tut bandunaus pér tard»] «Sch'jeu stun tut bandunaus pér tard» PR2.] «Steh' ich in finst'rer Mitternacht» MC1.

[18.] *Il bandischau.*

1 «Il viandont empiarel:»] «Sch'jeu 'l viandont empiarel:» PR2.] «Wenn ich den Wandrer frage:» LJA⁴².

[83.] *Bab e fégl.*

1 «O fégl, cu vulas ti»] «O fégl! – di, cu vul Ti» PR3.

⁴² J. J. SCHÄUBLIN, *Lieder für Jung und Alt*. 103. Auflage, Basel, Helbing & Lichtenhahn, 1906.

Las correcziuns digl incipit san era cuntener ‘mo’ correcziuns, resp. correcturas dall’interpuncziun che dattan ina structura pli clara al vers pertuccau.

[54.] *Als rechs.*

1 «Saveis, vus rechs, cu vus vivis»] «Saveis Vus rehs, cu Vus vivis» PR3.

[56.] *Il semnader.*

1 «Pertgei, mi declara, fa gl’um che leu semna»] «Pertgei mi declara, fa gl’um che leu semna,» I.

Da midadas dil metrum cun repercussions pigl incipit ein unicatein poesias originalas pertuccadas. Il proceder ei adina semeglionts. Tuor colligia mintgamai dus vers dall’emprema versiun e fuorma aschia in vers dubel.

a) [27.] *Ils paupers.*

1 «Gl’unviern ei liungs, gl’unviern ei freids, e spir puppir’ ô rasa,»] «Gl’unviern ei liungs, gl’unviern ei freids / E spir puppir’ ô rasa;» PR3, 1-2.

b) [67.] *Sper la mar.*

1 «Jeu stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar,»] «Jeu stundel silla spunda / E mirel silla mar,» PR3, 1-2.

[69.] *La pussonza dils danès.*

1 «Ins viva cun pussonza, ins astga far excess,»] «Ins viva cun pussonza / Ed astga far excess,» PR3, 5-6.

[75.] *Il ranvèr.*

1 «In vegl ranvèr haveva viu treis ga trent’ atuns,»] «In ranverun haveva / Viu treis ga trent’ atuns,» PR3, 1-2.

c) [35.] *Ils magnats della Cadi.*

1 «En la sala della „Ligia“, avon onns el hof a Trun»] «El salon de decasteri / Avon onns el hof a Trun» PR1, 1-2.

[70.] *Egl jester.*

1 «Sundel jus en tiara jastra cun curasch’ e legerment,»] «Jeu sun jus en tiara jastra / Cun curasch’ e legerment,» PR3, 1-2.

Numerusas ein las substituziuns dalla conjuncziun da coordinaziun ‘e’. Quei fa denton buc surstar, sch’ins analysescha las differentas mo-

das e manieras da substituziun. All'entschatta dil vers vegn quella substituida da⁴³:

– substantivs ed adjectivs

[67.] *Sper la mar.*

17 «Che peina schon tempiasta, orcan, revoluziun,»] «Che peina la tempia-
sta / E la revoluziun,» PR3, 41–42.

[81.] *Igl avis.*

17 «Il ferm casti po sesalvar,»] «Ed il casti po sesalvar:» PR1.

– pronoms

[1.] *Il psalm schvizzer.*

15 «Jeu hai lur' in sentiment»] «E l'olm' ha in sentiment» PR1.

– demonstrativs

[67.] *Sper la mar.*

12 «Quel [in vent] fruscha, rubigliescha, tiu frunt aschi serein.»] «E frusch'
e rubigliescha / Tiu frunt aschi serein.» PR3, 31–32.

– adverbs

[7.] *Emblida buca mei.*

7 «Di mo in plaid, di semper:»] «E di *in* plaid, di semper:» PR1.

– particlas da subordinaziun

[81.] *Igl avis.*

8 «Che guarda giu sil vitg;»] «E guarda giu sil vitg,» PR1.

– preposiziuns

[10.] *Il catschadur.*

16 «Per cattar la salvischina,»] «E cattar la salvischina,» PR2.

– interjecziuns

[13.] *La vèta.*

4 «Ach, cavada bein mervegl] «E cavada bein marvegl» PR2, 9.

⁴³ Cfr. era PS, [77.] *London*, 3; 12; 15.

– gerundis

[62.] *Il rech.*

6 «Spendent ad el intscheins.»] «E spend’ ad el intscheins.» PR3.

La conjuncziun da coordinaziun ‘e’ vegn denton era substituida egl intern dil vers. Savens vegnan parts coordinadas ell’emprema versiun parallelisadas ella 2. versiun⁴⁴:

[3.] *La Marseillaise.*

13 «Tgei malavégli, gréta stria,»] «Tgei malavegli’ e greta stria» PR3.

[9.] *Il pistur sin l’alp.*

2 «Leu stundel, leu vivel»] «Leu stundel e vivel» PR2.

[65.] *Las paterlieras.*

19 «Spir disfidonza, spir discordia,»] «Spir’ disfidonz’ e spir’ discordia» PR3.

[66.] *Il nausch vischin.*

21 «De mei schurmjar, de mei defender»] «Dè mei schurmjar e mei defender» PR3, 45.

Autras gadas ein las correcziuns pli complexas. Oravontut en quels loghens ei ina migliur stilistica evidenta.

[21.] *La rosa.*

4 «Cun legria spèrt el dat»] «Spert e cun legri’ el dat» PR2.

[27.] *Ils paupers.*

20 «Cun vusch solemna condemnaus»] «E condemnaus e prischunaus» PR3, 63.

[70.] *Egl jester.*

7 «[...] senza tschess uss patertgar»] «Patertgar e patertgar» PR3, 14.

31 «[...] sin tei terment sgiavlar!»] «Sin Tei grir e sgiavlar» PR3, 78.

In aspect ch’ei vegnius empau alla cuorta tochen uss ein segiramein las proceduras quantitativas⁴⁵ che midan la lunghezia, en nies cass il

⁴⁴ Cfr. era PS, [11.] *Il Schvizzer egl jester*, 14.

⁴⁵ Cfr. GENETTE: «Réduire ou augmenter un texte, c’est produire à partir de lui un autre texte, plus bref ou plus long, qui en dérive, mais non sans l’altérer de diverses

diember da strofas, d'ina versiun a l'autra. Sin fundament da G. Genette, *Palimpsestes* (1982) vegnan las suandontas proceduras quantitativas distinguidas: la reducziun, l'augmentaziun e «les pratiques ambiguës» (1982:384)⁴⁶. En connex cullas versiuns da Tuor ei oravontut la reducziun d'impurtonza. Quella vegn specificada ulteriurmein en excisiun, «une suppression pure et simple» (1982:323), e concisiun, «qui se donne pour règle d'abrèger un texte sans en supprimer aucune partie thématiquement significative, mais en le récrivant dans un style plus concis, et donc en produisant à nouveaux frais un nouveau texte, qui peut à la limite ne plus conserver un seul mot du texte original.» (1982:332).

Pertuccadas d'excisiun ein ultra digl exempel *London* las suandontas poesias (schelta):

poesias translataadas

- [4.] *La guardia dil Rhein.*
- [6.] *Guglielm Tell.*
- [8.] *La flur strieuna.*
- [13.] *La véta.*
- [16.] *La guardia.*
- [17.] *Il schuldau.*
- [20.] *La fossa.*

poesias originalas

- [27.] *Ils paupers.*
- [54.] *Als rechs.*
- [62.] *Il rech.*
- [66.] *Il nausch vischin.*
- [67.] *Sper la mar.*
- [69.] *La pussonza dils danès.*
- [76.] *Allas steilas.*

Savens stat quei tip da reducziun en connex cun l'eliminaziun da passaschas 'memia' explicitas, p. ex. PS, [67.] *Sper la mar* e PS, [76.] *Allas steilas*, ni cun ina reducziun tematica, p. ex. PS, [62.] *Il rech*. La reducziun tematica ha per part era la conseguenza che passaschas, relativamein originalas, sco PR3, 74. *Il nausch vischin*: «In cret vischin ei schi de rar / Sco tgappers alvs e verds d'enflar.» (str. 7, 41-42) vegnan eliminadas en 2. versiun, mira PS, [66.] *Il nausch vischin*.

manières, à chaque fois spécifiques, [...]» (1982:322) e «Lorsqu'un écrivain, pour telle ou telle raison, 'reprend' et corrige une de ses oeuvres antérieures ou simplement le 'premier jet' d'une oeuvre en cours, cette correction peut avoir pour tendance dominante soit la réduction soit l'amplification.» (1982:328).

⁴⁶ Quellas praticas reduceschan ed augmentan el medem mument. Las duas pusseivladads ein las suandontas: a) *suppressiun* + *aschunta* = *substituziun* e b) *aschunta* + *suppressiun* (dall'aschunta).

Certas tendenzas d'ina reducziun dil diember da strofas sin fundament d'ina concisiun anflan ins en PS, [5.] *Il Sursilvan egl jester* ed egl exempel survart PS, [11.] *Il Schwizzer egl jester*.

Las ulteriuras proceduras ein strusch d'anflar. L'augmentaziun ei p.ex. d'anflar en PR2, 70. *Il schnec de Medel* e PS, [39.] *L'emprema flur*. Per l'aschunta e la suppressiun dall'aschunta, in tip da procedura quantitativa che corrispunda alla categoria che Genette numna 'pratiques ambiguës' mira PS, [3.] *La Marseillaise*; PS, [9.] *Il pistur sin l'alp* e PS, [15.] *Lamentischun*.

7. Conclusiun

Quel ch'enconuscha la biografia dad Alfons Tuor sto conceder suenter l'analisa dallas variantas d'autur che buc mo sia veta ei stada agitada, mobein era la genesa da numerusas da sias poesias. Las correcziuns ch'ein d'anflar a plirs livels influenzeschan aschibein la fuorma metrica sco era la structura interna ed externa dallas poesias.

Claras tendenzas ein d'anflar a livel sintactic, nua ch'ina parataxa caracterisada da numerusas coordinaziuns vegn u simplificada entras parallelisaziuns ni entras in stil hipotactic. Dils differents tips da substituziun dalla conjuncziun da coordinaziun 'e' ein oravontut las numerusas represas anaforicas da menziunar. Entras quellas introduce-scha il poet ina reit bia pli fina da corrispundenzas egl intern da sias poesias. Las poesias daventan cheutras pli coherentas e cumpactas e survegnan ina structura pli clara, p.ex. entras il diever dad anafras.

En connex culla fuorma metrica ei ina tendenza en direcziun da vers pli liungs, p.ex. vers dubels, da constatar. Evidentamein vegnan era fleivleziyas a livel dall'accentuaziun e dil ductus dil vers eliminadas.

Pertuccont las proceduras quantitativas sa vegnir constatau ina clara tendenza da scursanir numerusas poesias entras supprimer singulas strofas. Savens serestrenscha igl autur en tals loghens al pli necessari, resp. al pli essenzial.

8. Litteratura

8.1 Litteratura primara⁴⁷

HEIM, I.

s. a. *Sammlung von Volksgesängen für Männerchor*. I. Band. Liederbuch für Schule, Haus und Verein. 151. Stereotyp-Ausgabe, Zürich, Liederbuchanstalt, s.a. [MC1]

s. a. *Sammlung von Volksgesängen für Gemischten Chor*. I. Band. Liederbuch für Schule, Haus und Verein. 78. Stereotyp-Ausgabe, Zürich, Liederbuchanstalt, s.a. [GC1]

[TUOR, A.]

1890 *La crotscha exponida* ina ballada culturhistorica fatga sigl anniversari de si'exposiziun da A. Etcetera, Anno domini 1890

8.2 Litteratura secundara

CONTINI, G.

1970 *Implicazioni leopardiane* [1947], en: *Varianti e altra linguistica. Una raccolta di saggi (1938-68)*, Torino, Einaudi, 1970:41-52

DEPLAZES, G.

1970 *Alfons Tuor (1871-1904)*, en: *Bedeutende Bündner aus fünf Jahrhunderten. Festgabe der Graubündner Kantonalbank zum Anlass des 100. Jahrestages ihrer Gründung 1870*, Band II, Chur, Calven-Verlag, 1970:491-494

1991 *Die Rätoromanen. Ihre Identität in der Literatur*, Disentis, Desertina, 1991:234-245

FRY, C.

1934 *Alfons Tuor. La fatscha dil poet Alfons Tuor*, en: Tuor, A., *Ovras*, Nies Tschespet XIV, Romania, 1934:2-38

1936 *Alfons Tuor. La veta d'in poet*, en: Tuor, A., *Ovras*. III. part, Nies Tschespet XVI, Romania, 1936:2-51

GENETTE, G.

1982 *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris, Éditions du Seuil, 1982

MUOTH, G. H.

1906 *Dus auturs sursilvans*, en: ASR XX, 1906:105-131

⁴⁷ Per las ediziuns d'autur mira cap. 3.

